

KIRGIZİSTAN'DA DÜNDEN BUGÜNE EŞ SEÇİMİ PRENSİPLERİ*

Principles of Future Spouse Selection in Traditional Kyrgyz Families

Ali ÜNAL**

Öz

İnsanoğlu yaşamı boyunca sosyal, psikolojik, ekonomik, siyasi ve dini yönden birçok alanda mutluluğa giden yolu arar. Şüphesiz bunun en önemli basamağını evlilik tercihi ve öncesindeki eş seçimi gelir. Eş seçimi bu mutluluğun seviyesini tayin eden en önemli unsur olarak karşımıza çıkar. Eş seçimi, insan yaşantısındaki en önemli karar olmanın ötesinde bireyin geri kalan yaşamını vereceği bu kararlar birçok yönden olumlu veya olumsuz şekilde etkileyeceği ortadadır. Bu kararlar birlikte kişi, bundan sonraki yaşamını kiminle sürdüreceğine, kiminle birlikte yol alıp, gelişip değişeceğine, nasıl bir yaşam sürdüreceğine ve hatta kimden çocuk sahibi olup, kiminle birlikte çocuk yetiştireceğine karar vermiş olur.

Aile kurumuna büyük önem atfeden Kırgız toplumunda evlilik tercihi doğal olarak eş seçimi, babadan oğula, nesilden nesle uzayıp giden köklü bir gelenek olarak hayat bulur. Geleneksel Kırgız toplumunda aile yuvasını erkek planlandırır, kadın ise kurar. Kurma esnasında birtakım eksikliklerin olması halinde bunlar giderilebilir, fakat planın başında bir eksiklik ve yanlışlık olması halinde bunu düzeltme zor ve kimi zaman imkânsızdır. Evlenecek gençlerin mutlu bir gelecek ve aile kurması için eş seçimi üzerinde titizlikle duran Kırgız ailesi, çocukları evlendirmeden önce eş seçiminde geleneksel birtakım ölçütlerin belirlediği ve bu yönde seçim yaptığı tespit edilir. Bu çalışmada, Kırgız ailesinin eş seçiminde takip ettiği geleneksel uygulama ve kurallar sınıflandırılarak eş –soy durumu, eş-ekonomik durum, eş- akrabalık durumu, eş-millet durumu, eş- cenge durumu, eş özellikleri ve yasaklar hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Çağdaş Kırgız Ailesinin Geleneksel ve Yeniliksel Meseleleri adlı araştırma çerçevesinde Kırgız ailesinin bugünkü eş seçimi esaslarında nelere dikkat ettiği sosyolojik veriler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgız, eş seçimi, eş –soy, eş- akrabalık, eş özellikleri, yasaklar

Abstract

A human seeks the ways of happiness through social, psychological, economic, political and religious aspects throughout his/her life. The choice of spouse is the most important element that determines the level of happiness. In fact, it is important to choose the right partner in order to spend most of your life in happiness. Hence, the choice of partner proves the fact that it is one of the most important decisions in individuals' life that can influence many aspects positively or negatively. On the one hand along with this decision, one's life with the chosen partner, future children and their upbringing are determined; on the other hand one's fate is decided for the rest of his life. In Kyrgyz society pointing out great importance to the family institution, the marriage preference naturally endures as a long-lasting tradition that goes from father to son, from generation to generation. In the traditional Kyrgyz society, men plan their family and women establish it. If there is a deficiency during its construction, it can be improved, but if there is a deficiency in the start plan, it is difficult and sometimes impossible to repair. Kyrgyz families are meticulous to the choice of a future partner, so usually parents choose a spouse for their children according to a set criterion for the sake of their happiness. In this study the traditional practice and bases followed by Kyrgyz families in the selection of their future spouses have been categorized to provide information on co-current status, co-economic status, co-kinship status, co-national status, cohabitation status, peer characteristics and prohibitions. Especially in the framework of the research named "The Traditional and Innovative

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.05.2018, Kabul Tarihi: 12.11.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2019.41

** Arş. Gör. Dr.; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan, ali_unal1983@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0801-8446>

Issues of Contemporary Kyrgyz Families” the Kyrgyz families’ future spouse selection principles have been investigated.

Keywords: the Kyrgyz, a spouse selection, co-current status, co-kinship status, peer characteristics, prohibitions

1. Giriş

Sosyal bir varlık olan insanın en temel ihtiyaçlarından biri şüphesiz diğer insanlarla bir arada yaşamasıdır. Bireyler tek başına yaşamaya değil, bir topluluk içinde diğer insanlarla ilişki içinde bulunmaya göre kurgulanmış varlıklardır. Karşı cinsle olan ilişkileri de diğer insanlarla olan ilişkilerinde olduğu gibi bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla evlilik kararı öncesinde kendi özelliklerinin farkında olan kişinin, öncelikle kendisi için nelerin vazgeçilmez olduğunu ve evleneceği kişide neleri aradığını çok iyi bilmesi ve ardından karşısındaki kişinin bu özelliklere ne ölçüde sahip olduğunu iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Sonrasında eş seçimi ile ilgili kararını vermelidir. Bu kararın, hayatındaki en önemli kararlardan biri ve belki de en önemlisi olduğu anlaşılmaktadır (Bener, 2011: 75).

Evlilik ve ailenin geleceği hiç şüphesiz bu birlikteliği oluşturan çiftlerin tutumlarıyla ilintilidir. Tutumu belirleyen yani ailenin kaderini tayin eden faktör ise bu yöndeki eş seçiminin nasıl yapıldığı noktasında kesişmektedir. James Wilfrid Vander Zanden bu faktörleri mekân yakınlığı, benzerlikler, ideal eş fikri, ebeveyn benzerliği, kişilik bütünleşmesi ihtiyacı olarak saptamıştır (Sezal, 1997: 41-42).

Sağlam bir ailenin kurulabilmesi, doğru eş seçiminin yapılmasıyla ilintilidir ve aile kurmanın kendine has amaçlarının belirlenmesi ile mümkündür ancak. Bu da yine ailenin temel unsuru olacak eşlerin seçilmesinde dikkat edilecek hususlara bağlıdır. Yoksa sırf aile kurmak için aile kurmak, hiç düşünmeden ve bir amaç gözetmeden ailenin kurulması için yola çıkmak aile kurulduktan sonra birtakım sorunların ve zorlukların yaşanmasına neden olabilmektedir. Meydana çıkabilecek söz konusu olumsuzlukların asgariye indirilmesinde seçilen eşin ve özelliklerinin esas olacağı bilinmelidir. Bu gerçekten hareket eden geleneksel Kırgız ailesinin de çocuklarını evlendirmeden önce eş seçiminde birtakım ölçütleri belirlediği ve bu yönde seçim yaptığı bilinmektedir.

Bu makale, literatür taraması ve nicel araştırmaya dayanan tasvirî bir çalışmadır. Çalışmanın ilk bölümünde, etnografik, folklorik, antropolojik kaynaklardan önemli ölçüde yararlanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, tarihî süreç içerisinde Kırgız toplumunda eş seçimindeki geleneksel ölçütler, bunların günümüzde eş seçimi sürecinde ne düzeyde belirleyici olabildiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde şahsım tarafından yürütülen “Çağdaş Kırgız Ailesinin Geleneksel-Yeniliksel Meseleleri” (Sosyolojik Analiz) konulu alan araştırmasının sonuçlarından yararlanılmıştır. Çalışmada, ampirik yöntem esas alınarak Kırgızistan genelinde Haziran-Kasım 2013 tarihleri arasında 1200 Kırgız ailesiyle yapılan anket uygulaması sonuçları kullanılmıştır. Anket uygulaması Kırgızistan genelinde cinsiyet, kent-kırsal, eyalet ve

yaş özellikleri kapsamında evli, boşanmış, dul, birlikte yaşayan kadın ve erkekle görüşülerek rastgele örneklem yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

2. Geleneksel Kırgız Toplumunda Eş Seçmeye Yönelik Örf-Âdet ve Bazı Ölçütler

Çalışmada, öncelikle geleneksel Kırgız toplumunda, eş seçimi esaslarının gelişimi ve tarihî izleri açıklanırken, aileyle ilgili yapılmış etnografik ve folklorik kaynaklardan faydalanılarak tarihî yaklaşım ortaya konmuştur (Ünal, 2015: 145-170).

2.1. Eş –Soyluluk Durumu

Geleneksel Kırgız ailesinde evlenecek kişiler arasında sosyal eşitlik gözetilmektedir. Evlenecek kız ve erkeğin birbirine denk olması aranan şartlardandır. Kırgızlarda büyük köyün küçük köyden, zenginlerin fakirlerden kız alıp vermesi büyük onur meselesi kabul edilmekte, herkesin kendine denk olanla evlenmesi tercih edilmektedir. Bu durum doğal olarak, *teng tengi menen tezek kabı menen* (her şey dengi dengine tezek kabıyla) ifadesinde yer aldığı gibi, davul bile dengi dengine düşüncesi çerçevesinde, ahlaki, sosyal ve hısmılık ilkesi etrafında gelişmektedir (Koçkunov, 2014:107).

Çok eski dönemlerden bu yana Kırgız halkı, aileye büyük önem atfetmekte ve sorumluluk yüklemektedir. Özellikle evlilik çağındaki gençlerin ebeveynleri *ataktuu üybülölör* (meşhur aileler), *tektüü el menen* (soylu halk ile) dünür olma çabasında olduğu anlaşılmaktadır (Cumaliyeva, 2012: 13). Bu bakımdan Kırgız toplumunda soylu yerden kız alma en önemli tercih sebebidir. Özellikle kız alırken öncelikle o ailenin soyunu araştırmak, genelde soya, özelde ise kızın annesine bakmak esas kabul edilmektedir. *Enesin körüp* kızın al, eşigin körüp törüne öt (annesine bakıp kızını al kapısının önüne bak baş köşeye geç) (İbragimov, 2005: 479), *mata narkı menen böz ötkön*, *ata narkı menen kız ötkön* (kumaş değeriyle bez satılır babanın itibarıyla kız satılır) deyişi kız seçerken dikkat edilen hususlar arasında yer almaktadır. Bu da gerek erkek evlendirilirken gerek kız verilirken ailenin seçildiği (Polat, 2007: 155) ailenin itibar ve saygınlığının esas alındığını ortaya koymaktadır (Karimov, 2011: 8).

Kırgız toplumunda eş seçiminde ayrıca kişilerin *ata tegi* olarak belirtilen soy durumuna dikkat edilmektedir. Kız alıp vermelerde kişilerin hangi soydan geldiğine bakılmaktadır. *Adam түbүн tartat* (insan köküne çeker), *çakşıdan çakşı, camandan caman tuulat* (iyiden iyi kötünden kötü doğar) deyişiyle durum özdeştirilmektedir. Evlenecek kişilere *katın alba, kayın al* (hatun alma kayın al) (Murzakmetov, 2011: 9), *tektüü cerden kız al* (soylu yerden kız al) deyişiyle destek olunmaktadır. Soyluluk durumu ile ilgili evlenecek gençlerin eş seçiminde kişilerin *ata tegine* (soy, sop, baba soyuna), toplum içindeki itibarına, insani vasıflarına, örnek kişiler olmasına dikkat edildiği görülmektedir.

2.2. Eş-Sosyoekonomik Durum

Evlilikte denk olma önemli unsurlardan biridir. Denk olmaya uyan bir erkeğin kendi ailesinden aşağı seviyede olan bir aileden kız alması, kızın da kendi ailesinden düşük bir aileye gelin gitmesi mümkün görülmemektedir. Denk olma sadece zenginlik ve fakirlik bakımından değil, daha etraflıca düşünülmesi gereken bir konudur. Bu ilke çerçevesinde sosyal katmandaki evlilik ve eş seçimi ilişkisinin *manap* ile *manapların*, zengin ile zenginlerin, fakir ile fakirlerin ortasında geliştiği anlaşılmaktadır. Sosyal statüsü yüksek biri alt katmandan fakir bir kızı kolaylıkla alırken, kendinden alt seviyede olan birine çok nadir olarak kız verdiği tespit edilmektedir. Bu yöndeki ölçütlerin Kırgızistan dışında yaşayan diğer Kırgız toplulukları arasında da yaygınlık gösterdiğini araştırmalar kanıtlanmıştır. Afgan Kırgızları hakkında araştırma yapan Fransız bilim adamı Remi Dor'un çalışmaları buna örnek teşkil etmektedir. Remi Dor: "Pamir Kırgızlarında eş seçimi etnik, sosyal ve hısımlık bağı ile ilintilidir... Eş seçiminde sosyal koşullar, etnik unsurlardan daha güçlüdür... Dünür olacak kimse-lerin sosyal durumu ve zenginliği temel rol oynar. Her şeyden önce ödenecek olan kalın (başlık parası) miktarı üzerinde durulur" (Dor, 1993: 30-31) demektedir. Bu itibarla dünürlerin sosyal ve ekonomik durumu her şey dengi dengine yaklaşımla özetlenebilir.

2.3. Eş- Akrabalık Durumu

Kırgız toplumunda evlilik söz konusu olduğu andan itibaren akrabalık oldukça belirleyici bir husustur. Soy bakımından her ne kadar baba tarafı esas alınsa da anne tarafın akrabalığı da dikkate alınmaktadır. Eski dönemden beri Kırgız töresine göre aynı ata soyundan gelenlerin evlenip yuva kurmaları sınırlandırılmış, bu durum bir sisteme bağlanmıştır. Aynı ata soyuna mensup insanlar yedinci nesle yani göbeğe kadar akraba olarak görülmekte ve evlenmeleri yasaklanmaktadır. Yedi ataya kadarki neslin birbirinin öz kardeşi olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu sebeple evlilikler aynı ata soyuna mensup olmayan uzak akrabalar yahut anne taraftan akrabalık ilişkisi olan ve ya hiç akrabalık ilişkisi bulunmayan kişilerle gerçekleşmektedir.

Yedi ata geçmeden yapılan evliliklerin yasak olmasının altında genetik temizliğin korunması, neslin sağlıklı olarak yetişmesi yatmaktadır. Kırgız toplumunda *cer tamırınan el tamırı köp* (yeryüzü kökünden halkın kökü çok) düşüncesi temelinde, insanların iç ara suraştırma kelse, adamdar biri birine karın bölö çigat (kendi içinde sorulsa insanlar birbirine akraba çıkar) anlayışı çerçevesinde insanların akraba ve kardeş olduğu görüşü yedi kuşağa kadarki evliliklerin yapılamamasındaki ana etkindir (Karimov, 2011: 7). Kırgız toplumunda akrabalık ve evlilikte eş seçiminde mevcut olan geleneksel yedi *muun* şu şekilde tasnif edilmektedir: *ata, çong ata, baba, buba, cete, coto, tek* (Ünal, 2016: 234-237).

Kırgızlarda kan bağı akrabalık ilişkileri *kandaş birinçi kurak* (hala kızı) ve *candaş ekinçi kurak* (teyze kızı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Evlilikler daha çok *candaş* yani teyze kızı ile gerçekleşmektedir. Kız kardeş kızları ile oğlanları arasın-

daki evlilikler iki ata geçtikten sonra uygulanan yaygın bir âdettir. Yeğenin teyzesinin kızıyla evlenmesi mümkündür. Ayrıca dayı kızlarıyla da evlenilebilmektedir. Bunun yanı sıra babanın abla ve bacısının (ece-karındaş) kızı ile evlenme durumuna rastlanmakla birlikte yaygın olmadığı anlaşılmaktadır (Soorbekov, 2012: 44).

Kırgız toplumunsa *bölö* olarak ifade edilen teyze çocuklarının evlilik âdeti geniş yer tutmaktadır. *Bölö*lerin evlenmesinin yolu açılmakla birlikte bu durum teşvik edilmektedir. Öyle ki halk arasında *bölöm, bölöm için ölöm (bölöm bölöm için ölürüm)* (İbragimov, 2005: 137) anlayışı hâkimdir. Kırgız toplumunda teyze çocukları taraftan *kayçılaş nike* olarak ifade edilen çapraz veya berdel evliliklerin fazla olduğu görülmektedir.

Kırgızların ağırlıklı olarak baba soyundan kimselerden kız alıp vermediği, gelin olarak alınacak kızın mutlaka başka soydan olması gerektiği görülmektedir. Baba taraftan akrabalarla evlenmeye izin verilmezken anne tarafın akrabalarıyla evliliklere izin verilmektedir (Abramzon, 2013: 382). Bu açıdan Kırgızlarda evlilik baba taraftan egzogamiktir, anne taraftan ise endogamiktir. Bu durum yukarıda da açıklandığı üzere çocukların sağlıklı olması, ata baba soyunun sağlıklı devam etmesi için bir ölçüttür.

Evlilikte soy akrabalık gözetme gerektiğine Manas Destanı'nda da rastlanmaktadır. Manas'ın babasının Manas'ı Kırgızlarla değil de Tacik kızı Kanıkey ile evlendirmesine iki sebep gösterilmektedir. Bunlardan birincisi, gönlünden geçen kızların soyunu araştırdığında Manas ile soyca yedi atalarının aynı çıkması; ikinci sebep olarak da Manas'ın babası Cakıp'ın kanı temizleme, tohumu iyileştirme, sağlam bir nesil oluşturma amacıdır. Soyca yedi atası bir olanların evlendirilmemesi âdetinin Kırgızlara has bir gelenek olduğu belirtilmektedir.

Kırgızlarda evlilik türlerindeki egzogami uygulamasının zamanla değişime uğradığı görülmektedir. Kuşaksal egzogami ilklerinin temel alınması halinde nesiller arası geçişte bu sayısının zamana göre değiştiği gözlenmektedir. Töre uyarınca erkek taraftan yedi kuşak geçmeden herhangi bir evliliğe izin verilmediği (Attokurov, 1997: 150) halde bu uygulamanın hayat içinde sekteye uğradığı, evliliklerdeki yedi ata anlayışının iki üç nesle kadar gerilediğine tanık olunmaktadır. Bu bakımdan eskiden üzerinde hassasiyetle durulan, yaptırım gücü olan bu geleneğin günümüzde aynı geçerliliğe sahip olmadığı görülmekte birlikte soyca yedi ata koşuluna uyulmadığı anlaşılmaktadır.

Kırgız toplumunda farklı boy veya uluslardan kız alma ve kız vermenin temelinde neslin sağlıklı olması ve kanın temizlenmesi yatmaktadır. Kırgız töresinde olduğu üzere *arzip alıstan kız tandoo, tegin cana tengin taldoo* (arzu edip uzaktan kız seçme, soyu ve dengini arama) bağlamında erkek çocuğun evlendirilmesi sürecinde kızın bulunmasında ve beğenilmesinde aile büyüklerinin etkisinden söz edilebilir (Karimov, 2011: 7).

2.4. Eş-Millet Durumu

Kırgız toplumunda eş seçiminde aynı ulustan olma unsuru önemli yer tutmaktadır. Kırgızlar geçmişte sadece Kırgız ile evlenmeyi tercih etmektedir, bunu milli birlik ve beraberliğin korunmasındaki önemli unsur olarak görmektedirler. Günümüzde bu durumun farklı bir boyut kazandığından bahsedilmektedir. Kırgız gençlerinin özellikle kızların farklı milletten kimselerle, çoğunlukla Türk soylu halklarla yuva kurduklarına tanık olunmaktadır.

Kırgızların Kazak, Özbek, Türkmen gibi Türk soylu halklarla evlilik yapması doğal karşılanmakla birlikte dini ve kültürel özellikleri benzer olan Kafkas halklarıyla da duygularını paylaştığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle eş seçiminde kendi ulusuna öncelik veren Kırgız halkının farklı Türk soylu halklar ve Müslüman zümreyle aile kurduğu görülmektedir. Manas'ın eşi Kanıkey'in Tacik olması; Manas'ın gelini Semetey'in eşi olan Ayçürök'ün başka bir ulustan olması buna örnektir (Abramzon, 1990: 150). Bu durum Kırgız toplumunsa eş seçiminde etnik eğilimleri ortaya koyması bakımından anlamlıdır. Ayrıca farklı dine mensup kişilerle yapılacak evliliklerin olumsuz karşılanması, onur meselesi haline gelmesi, buna yeltenen kimselerin yerini yurdunu bırakarak başka meskenlere gitmesine neden olmaktadır.

2.5. Eş- Cenge Durumu

Kırgız toplumunda evlilik yaşına gelen gençlerin tanışma durumunun *cengeler* (yenge) olarak bilinen kimseler tarafın yürütüldüğü bilinmektedir. Evlenme çağına gelen erkek çocuğun herhangi bir kızı seçip beğenmesi halinde *cengeler* bunu çocuğun ailesine edep erkan dairesinde bildirmektedir. *Ata ene* (ebeveyn) çocuğunun bu durumu genellikle *cengeler* ve *teñtuşlar* (yaşıt) vasıtasıyla öğrenmektedir. Bu açıdan *cengelerin* kız ve erkeğin buluşmasında ve tanışmasında önemli bir görevi yerine getirdiği, gençler arasında aracı olduğu gözlenmektedir. Ayrıca *kayın sindi* olarak ifade edilen görümcenin kaderi üzerinde de *cengenin* rolünün büyük olduğuna inanılmaktadır. *Cengenin* çok yönlü olarak gelin gidecek kızı aile hayatına hazırlaması, annesine söyleyemediklerini kendisiyle paylaşması gibi görevler üstlenmektedir. Buna rağmen günümüzde *cengelerin* çoğunun *kayın sindinin* sorunları ve kaderleriyle ilgilenmediği, bunları kendi hallerine bıraktığı ve gelişmelere kayıtsız kaldığı gözlenmektedir.

Son dönemlerde gençlerin eş seçiminde eğitim kurumlarının önemli bir yer tuttuğu, çiftlerin konuşup görüşerek birbirlerini severek beğendikleri, bir araya geldikleri belirtilmektedir. Öğrenim hayatı, arkadaş ortamının eş seçimde önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle son zamanlarda evlilik çağındaki gençler ebeveynleri tarafından başı boş ve kendi hallerine bırakılmaktadır. Bugünkü gençler arasında severek evlendik veya sevmeden evlendik şeklindeki ifadeler sıkça kullanılmaktadır.

2.6. Eş Özellikleri

Hayatın önemli dönemeçlerinden biri olan aile kurma kararını vermeden önce dikkat edilmesi gereken birtakım süreçler vardır. Kişiler arası ilişkilerde sevgi, aşk ve

çekicilik gibi duyguların aile kurma kararında bazen yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan eş seçimine ilişkin ölçütler ve beklentiler sürecin sağlıklı ilerlemesini sağlayan ve peçinleştiren unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kiminle aile kuracağı ile ilgili soru gerçekte kendisinde gizlidir. Aile kurmanın yolu insanın öncelikli olarak kendini tanımasından geçmektedir. Birey kendini ne kadar sağlıklı ve doğru tanımlarsa aynı oranda karşılık bulacak ve isabetli karar verecektir.

Kırgız toplumu eş seçiminde bazı fiziksel özellikleri tercih etmektedir. Gelin olarak alacakları kızın güzelliğine her damat adayı farklı anlamlar yüklemiş ve arayış içinde olmuştur. Özellikle halk arasında kızların güzelliklerinin *ak cuumaldın sulusu, kara torunun suluusu, kızıl torunun suluusu, ak sargıldın suluusu* şeklinde sınıflandırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca *kaltarday kara çaçı tögülp turuusu, tal çıbıktay beli denesine şayeştigi* (endama, zarafeti, ipek misali kara saç, çubuk gibi belinin vücuduyla orantısı) dile getirilmektedir.

Yukarıda belirtilen fiziki özellikler tek başına temel ölçüt kabul edilmemektedir. Bunun yanı sıra eş seçiminde dünya görüşü, inanış, hayata bakışı, insanlık gibi diğer değer yargıları üzerinde de durulduğu tespit edilmektedir. Yusuf Has Hacip evlilikte insanı mutlu eden temel unsuru ve eş seçiminde dikkat edilmesi gereken hususu: *“Taptıñbı akılduunu-şaşıp daroo, Üylönüp al, tabılgıs bakıt ošo”* (Buldun mu akıllıyı, acele et hemen evlen, bulunmaz mutluluk o) şeklinde tarif etmektedir. Eş seçiminde fizyolojik özelliklerin esas olmadığı, düşünce ve aklın esas alındığı anlaşılmaktadır.

Kırgız toplumunda gelin adayında aranan özelliklerden biri de kişinin edep ve ahlaklı olmasıdır. Kırgız halkı kızların kibar, temiz, akıllı ve maharetli yetiştirilmesi taraftarıdır. Dolayısıyla her ebeveyn kızında ve alacağı gelinde bu özelliği görmek istemektedir. *Kızduu bolsoñ, közdüü bol* (kızlı isen gözlü ol) anlayışı içinde kızga kırk üydön tıyuu (kıza kırk evden yasak) düşüncesiyle kız çocuklarının küçüklükten itibaren aile ve çevre tarafından gözetildiği ve görgüsüyle ilgilenildiği, olumsuz davranıştan uzak tutuldukları, namuslu, edep ve ahlaklı yetişmesine katkı sağladıkları görülmektedir. Eş seçiminde *caman bolso alganıñ, canına cabır salganıñ, cabırkaysıñ ayıkpayt, içinde bolup armanın* (kötü olsa aldığın cefa geçersin kederden kurtulamazsın, içinde kalır hayalin) görüşü hâkimdir.

Manas Destanı'nda hem erkeklerin kızları hem kızların erkekleri hayat arkadaşı olarak seçebildikleri belirtilmektedir. Ayrıca kızlar da erkeklerde olduğu gibi doğru evlenmek istediği erkeği belirleyebilmektedir. Semetey Destanı'nda Ayçörök'ün: *“Ak kuu keypin kıyip, cer şaarın kırıyıp, köngülü süygön şerdi izdep çıgat. Uzun boyлуу, keng dalı, arı balban, arı şer Töştükkö çaş kezekte kezikse tiyip alçu er eken, kartaygan Koşoy kan abam, çong atam menen teng eken.”* (Ak kuğu kıyafetini giyerek yeryüzünü gezer, kalbinin seveceği aslanı aramaya çıkar. Uzun boylu, geniş omuzlu, pehlivan yapılı aslan Töştük gençlik döneminde olsaydı evlenilecek yiğit imiş, ihtiyar Koşay Han amcam, büyük babam ile denk imiş.) şeklinde durumu dile getirdiği, kızın erkekte aradığı özellikleri vurguladığı görülmektedir.

2.7. Yasaklar

Kırgız toplumunda geleneksel anlamda evlilikle ilgili birtakım yasakların koyulduğu tespit edilmektedir. Herhangi bir *uruunun* (boy) içinde belli bir kuşak değişmeyince kız alıp kız verme uygulamasının yasak olduğu görülmektedir. Kırgız evlilik geleneklerinde aynı boy içinde yedi kuşak geçmeyince kız alma ve kız verme uygulamasına yasak getirilmiştir (Polat, 2005: 147). Söz konusu uygulamanın tüm Kırgız boylarında aynı ölçüde kabul görmediği ve farklılık gösterdiği de ifade edilmektedir. XX. yüzyıl başlarında Kırgız ailesi, aile içi ilişkiler ve yasaklar konusunda araştırma yapan N. P. Direnkova dönemi yansıtan önemli bilgilerde: “Mongol boyu arasında bugüne kadar yedi kuşak geçmeyince kız alıp vermezler. Çerik boyunda ise akrabalar arasında evliliklere dört kuşağa kadar izin verilir. Fakat bu boyda da daha önceleri yedi kuşak geçmeyince gençler arasında evlilik yapılmamasına ilişkin gelenek vardır” (Direnkova, 1927: 12) demektedir.

Çarlık Rusya döneminde asker ve araştırmacı olarak görev yapan N. İ. Grodekov, Talas bölgesi sakini Biy Körpötay Döölötkul’un anlattıklarından hareketle Kara Kırgızlar hakkında: “Kırgızlar önceleri beş kuşak geçtikten sonra boydan biriyle evlenebilirdi. Şimdilerde ise bu durum iki kuşağa kadar düşmüştür. Buna uymayanlar “sen zangdı buzup catasıng” (sen töreyi bozuyorsun) denilerek utandırılmaya ve ayıplanmaya çalışılmasına rağmen evliliklere engel olunmamakta ve cezai yaptırım uygulanmamaktadır” demektedir. Moldo Asan’ın belirttiğine göre ise: “Önceleri Kara Kırgızlar da Kırgızlar gibi yedi ata geçtikten yedi kuşak tamamlandıktan sonra evlenirdi. Bugün bırakın töreye uygun evlenmeyi üçüncü, ikinci kuşak akrabalarla evlenilmektedir. Bunda manap ve halk farkı gözetilmemektedir” denmektedir (Grodekov, 1889: 27-28). Buna benzer bilgiler ve örnekler çeşitli zamanlarda araştırma yapan diğer bilim adamlarının çalışmalarında yer almaktadır (Abramzon, 1969: 27). Remi Dor da Pamir Kırgızları üzerinde yaptığı çalışmalarda evlilikle ilgili birtakım yasaklarda baba tarafından beş kuşağa kadar boy içinde kız alma ve kız verme olaylarının olmadığını ifade etmektedir (Dor, 1993: 32).

Boy içinde uygulanan evlilik yasaklarına ilişkin araştırmacıların görüşleri farklılık göstermektedir. N. İzzatsov: “Kırgızlar soyunun yok olacağı düşüncesinden böyle bir yasaklamaya gitmiştir. Konargöçer hayat tarzında aile üyeleri ve boy sayısındaki çokluk saygınlık yanında dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı kalkan görevi gördüğü için bu tür yasaklar zorunluluktur” demektedir (İzzatsov, 1897: 70). Altınсарın’ın belirttiğine göre ise diğer boy üyeleri ile yapılacak evlilikler o boylar arasındaki birlik ve beraberliği arttıracak gibi dışarıdan gelecek tehlikelere karşı direnç göstermenin formülü olarak görülmektedir (Direnkova, 1927: 12).

Boy veya köy içinde akraba evliliklerin ortaya çıkması halinde toplum nazarında olumsuz birtakım davranışlar meydana gelebilmektedir. Cumagulov duruma şu şekilde açıklık getirmektedir: “Boy veya köy içinde kişilerin evlilik yapması halinde ilk olarak dünürlerin birbirine saygı ve hürmeti ortadan kalkar; ikinci olarak aile için-

de kavga, tartışma ve anlaşmazlıklar, kızın anne babasının bir diğer ifadeyle “kelindin törkünlerine” ulaşır; üçüncü olarak törkünü cakındın töşögü cıyılбайт (akrabaları veya anne babasına yakın olan evli kızın döşeği toplanmaz) denilerek gelin kızın ailesinin yanına sıkça gelip gitmesinden geçimini sağlayacak işlerle meşgul olacak zaman bulamaz” denmektedir (Cumagulov, 1969: 28).

Yakın akraba evlilikleri sonucunda çocukların sakat ve engelli olmasından endişe eden Kırgız toplumu bu durumu *söök cangirtuu* (kemik yenileme) olarak görmekte ve kanın yenilenmesinin faydalı olacağını düşünmektedir. Merkezi Asya ve diğer Türk soylu halklar içinde aile kurulmasına ilişkin yasaklar devam etmektedir.

Kırgız toplumunda kiminle evlenilip evlenilemeyeceği de kesin hükümlere bağlanmıştır. Bunları genel hatlarıyla sınıflandıracak olursak: “Süt annesi ve süt kardeşiyle (emçekteş), üvey anne ve çocuklarıyla yahut üvey baba ve çocuklarıyla; aynı anda iki kız kardeşin her ikisiyle (ece-sindi) veya eşi sağ iken eşinin kız kardeşi olan baldızıyla; baba veya annesi evlenen çocukların anne veya babasıyla; çocuğunun ölümü halinde kaynatanın geliniyle; damadın kaynanasıyla (Grodekov, 1889: 28-29; Moldokulova, 2016: 20); damadın büyük baldızı olan (kaynecesi) ile evlenmesi geleneksel anlayış çerçevesinde yasaklanmıştır (Direnkova, 1927: 13). Remi Dor, Pamir Kırgızlarında dünürlerin kendi aralarında, *emçekteş* (süt kardeş) olan kız ve erkeğin birbiriyle aile kuramadığından bahsetmektedir (Dor, 1993: 32).

Kayın aga olarak ifade edilen kayın abi ile dul kalan gelinin evlenmesi yasaklansa da günlük hayatta ve tarihi belgelerde bu tür evliliklere rastlandığı bilinmektedir. Hatta vefat eden küçük erkek kardeşin (ini) eşinin çocuğu olmayan kayını tarafından eş alındığı, sürekli kız çocuk doğurması veya erkek çocuğu olmaması durumunda kayının tekrar evlendiği *tokol* (kuma) aldığı bilgilerine yer verilmektedir. Söz konusu durum ve uygulamalara bugün seyrek de olsa karşılaşılmaktadır.

3. Günümüz Kırgızistan Toplumunda Eş Tercihine Yönelik Alan Araştırması

Çalışmanın bu bölümünde, günümüz Kırgız toplumunda eş seçme eğilimlerine etki eden faktörler alan çalışmasında elde edilen veriler ekseninde değerlendirilmiştir (Ünal, 2015: 389-416).

3.1. Katılımcıların Bireysel Özelliklerine İlişkin Veriler

Tablo 1. Cinsiyet özelliklerine göre anket dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	617	51,4
Erkek	583	48,6
Toplam	1200	100

Tablo 2. Yerleşim yeri özelliklerine göre anket dağılımı

Yerleşim yeri	%	Sayı
Kırsal	64	768
Kent	36	432
Toplam	100	1200

Tablo 3. Yaş özelliklerine göre anket dağılımı

Yaş grupları	%	Sayı
16-29	40,5	498
30-39	19,75	238
40-49	18,0	204
50-59	11,95	143
60 ve üzeri	9,8	117
Toplam	100	1200

Tablo 4. Eyalet ve şehirlere göre anket sayısı dağılımı

Çüy	179	Talas	50
Oş	167	Batken	46
Calal Abad	188	Bişkek şehri	302
Isık Göl	80	Oş şehri	130
Narın	58		
Toplam	1200		

Tablo 5. Medeni durumuna göre dağılım

Göstergeler	%
Evli	89,1
Dul	4,7
Boşanmış	5,2
Birlikte yaşama	1,0
Toplam	100,0

3.2. Eş Seçim Sürecinde Etkili Olan Faktörler

Eş seçimi dikkate alındığında önemli unsurlardan biri, eş olacak kişinin belirlenmesi aşamasında kimlerin etkili ve yönlendirici olduğu konusudur. Her ne kadar çiftler birbirini seçme ve beğenme hakkına sahip olsa da etrafında olan anne baba ve akrabalarından bağımsız düşünemeyeceği açıktır. Nitekim evlilik çağında olan kimse-lerin istese de istemese de hayat deneyimi olan insanların yardımına ihtiyaç duyduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle köklü bir geçmişe ve kültüre sahip olan milletlerin eş

seçimine çok dikkat ettiği de gözlenmektedir. Türk soylu halklarda olduğu gibi Kırgız toplumunda da kişilerin evlenecek eşi seçerken aynı zamanda karşı tarafı seçtiği görülmekte, gençlerin sadece birbiriyle değil bunların aileleri ve akrabaları ile evlendikleri ve akrabalık bağı kurdukları gözlenmektedir. Eş seçecek çiftlerin bazı kimselerin etkisinde kaldığı veya dolaylı olarak baskısına maruz kaldığı söylenebilir. Bunların başında anne baba ve akraba faktörü ile dış çevrenin etkisinden söz edilebilir.

Kırgız toplumunda eş seçiminde kimlerin daha etkin ve önemli olduğunu ortaya koymak için, anket katılımcılarına, Evlilik çağına gelen gençlere “Eş seçiminde kimler karar verici konumdadır?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Araştırmaya katılanlar % 30,7 ile aile kuracak olanların kendileri, % 29,9 ile anne-baba ve aile kuracak kimse birlikte, % 22,2 ile anne-baba birlikte, % 6,7 ile aile büyükleri, 4,5 ile aile kuracakların arkadaş çevresi, % 2,6 ile anne, % 2,5 ile baba, % 0,6 ile *urukun* ileri gelenleri, % 0,3 ile *urunun* ileri gelenleri, olarak cevap vermiştir. Kırgız toplumunda ebeveyn, akraba ve dostların eş seçiminde etkisi görülmekle birlikte öncelikli ve ağırlıklı olarak evlenecek çiftlerin eş seçiminde kendilerinin etkin olduğundan bahsedilebilir.

Eş seçiminde ebeveyn ve diğer büyüklerin öğütlerine ne kadar değer verildiği ve sözünün dinlendiği hususunda fikir sahip olmak düşüncesiyle anket katılımcılarına, “Eş seçiminde anne-baba ve aile büyüklerinin öğütleri dikkate alınır mı?” şeklinde bir soru yöneltilmiş, bu soruya katılımcıların % 53,8 ile her zaman, % 36,1 ile bazen, % 6,4 ile hiçbir zaman, % 3,7 ile cevap veremem şeklinde yanıt vermiştir.

Kırgız toplumunda genel olarak evlenecek gençlerin eş seçiminde aile büyükleri olarak gördükleri kişilerin sözünü dikkate aldıkları ve itibar ettikleri söylenebilir. Son zamanlarda özellikle şehirlerde değişimlerin yaşandığı, evlenecek gençlerin ailelerinin görüşünü almadan beraber yaşadıkları veya evlendikleri haberlerine dahi şahit olunmaktadır. Cinsiyet özelliklerine göre ise eş seçiminde kadınların erkeklerden daha çok aileye bağlı olduğu söylenebilir. Bu bakımdan eş seçiminde erkeklerin kadınlara nazaran daha serbest ve bağımsız hareket ettiği, ölçütlerin kendilerince belirlendiği ifade edilebilir.

Eş seçiminde bir diğer husus çiftlerin kimler vasıtasıyla ve nerede tanıştığıdır. Bu bakımdan gençlerin tanışma vasıtası ve yeri önemli bir başlangıç olarak sayılabilir. Gençlerin tanışması kendiliğinden gerçekleşebileceği gibi belli kalıp ve değer bütünü içerisinde kendine sosyal işlev yükleyen birtakım kimseler tarafından düzenlenebilir. Bunlar anne, baba, akrabalar aracılığıyla olduğu gibi arkadaşlar da olabilir. Esas olan kişiye uygun birini bulma şeklinde kendini gösterir. Geleneksel Kırgız ailesinde bunu anne ve baba yapacağı gibi özellikle *cenge* (yenge) olarak ifade edilen kimselere büyük görev düştüğü veya görev üstlendikleri gözlemlenir.

Bugün gençlerin bu görevi kendileri veya arkadaş olarak bildikleri çevrelerce yürütülmeye başlandığı söylenebilir. Gelişim ve değişimlere daha net cevaplar vermek adına anket katılımcılarına, “Eşiniz ile kimler aracılığıyla tanıştınız?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Katılımcıların %46,3 ile kendimiz tanıştık, % 23,6 ile arkadaşları-

mız tanıştırdı, % 15,6 ile ailenin yakınları tanıştırdı, % 7,5 ile ailenin büyükleri tanıştırdı, % 6,7 ile yengeler tanıştırdı, % 0,3 ile diğer şekilde cevap verdiği tespit edilir. Aile kuran kişilerin çoğunluğu kendi tanışmış olduğu kişilerle evlenmesine rağmen dostları tarafından tanıştırılan kişilerle de evlenme yoluna gidildiği görülür.

Geleneksel bir özellik gösteren eşlerin ailenin büyükleri, akrabalar ve *cege* olan kişiler tarafından tanıştırılma durumu bugün dahi Kırgız toplumunda kabul gören bir âdet olarak yer alır. Yerleşim yeri özellikleri kıyaslandığında aile kuran kişilerin ağırlıklı olarak eşleriyle şehirlerde kendileri tanıştığı veya arkadaşları tanıştırdığı anlaşılırken kırsalda akraba ve aile büyüklerinin gençlerin tanışmasında etkili olduğu gözlemlenir. Şehirde kırsala kıyasla yengeye daha çok itibar edildiği ileri sürülebilir. Bu açıdan yerleşim yeri ölçütlerine göre eşle tanışma durumuna ilişkin olarak şehirde modern kırsalda ise geleneksel algının varlığına şahit olunur.

Eğitim özellikleri kıyaslandığında da birtakım değişimlerin varlığından söz edilebilir. Özellikle eğitim seviyesi yükseldikçe kişinin evlendiği kişiyi geleneksel anlayıştan modern anlayışa göre belirlediği anlaşılmaktadır. Yüksek tahsil görmüş kişinin eşi % 50,6 oranda kendi tanıştığı kişi olurken ilkökul seviyesindeki kişinin kendi tanıştığı kişi ile aile kurması % 25,0 olarak tespit edilmiştir.

Yengeler baz alınacak olursa söz konusu kıyaslama yüksek öğrenim için %5,6 iken ilk okul düzeyi için % 14,3 olarak kendini gösterir. Bu da bizlere eşlerin tanıştırılma vasıtalarının yerleşim, eğitim gibi daha pek çok alanla doğrusal bir eğilim gösterdiğini gözler önüne sermesi bakımından anlamlıdır.

Aile kuran eşlerin tanışma vasıtası kadar nerede tanıştığı da önemlidir. Katılımcılara “Eşiniz ile nerede tanıştınız?” şeklindeki soruya % 29,8 ile arkadaşlar arasında, % 29,9 ile buluşma döneminde, % 13,8 ile düğünde-kutlamalarda, % 10,4 ile üniversite, % 5,4 ile toplu taşıma araçları (otobüs, minibüs vs.), % 3,5 ile sinema, % 3,4 ile internet, % 1,6 ile tiyatro, % 1,2 ile kütüphane, % 1,0 ile diğer cevabı verdikleri gözlemlenir.

3.3. Eş Seçim Ölçütleri

İnsanoğlu hayatın her alanında ve anında kendine göre ölçütler belirlemiş ve öncelik almıştır. Söz konusu ölçütler ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, psikolojik ve daha sayılamayacak pek çok ilkeler dairesinde oluşmuştur. Eş seçimi de bu ilkeler dairesine göre şekillenen ve belirlenen insan hayatının geleceğine yön veren seçenek ve olgulardandır. Bununla birlikte eş seçiminde bazı faktörlere öncelik verildiği bu yönde ölçütlerin belirlendiği bilinmektedir.

Anket katılımcılarına, “Eşinizi seçerken hangi kriteri esas aldınız?” sorusu yöneltilmiş olup eş seçimi –uyum ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların % 35,0 ile hissiyat-duygu, % 33,5 ile akıl, % 12,7 ile ailenin isteği, % 12,1 ile beni istediği için, % 6,5 ile aldığım bilgiler, % 0,2 ile diğer görüşü yer almıştır. Kırgız toplumu eş seçiminde hissiyata önem vermekle birlikte akıllı kullanmayı da yeğlemiştir.

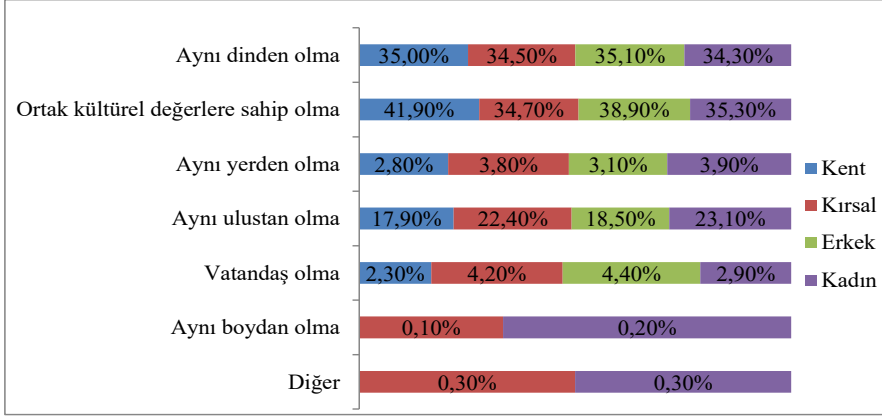
Bazıları eş seçimini ailelerinin beklenti ve arzularına göre şekillendirirken bazıları karşı tarafın kendisini istemesine veya sevmesine bağlamıştır. Kimileri aldığı bilgiler doğrultusunda kimsenin etkisinde kalmadan elindeki malumatlara göre karar vermiştir. Dolayısıyla aile kuran ve çoğu çocuk sahibi olan anket katılımcısı ailelerin eş seçimindeki ve uyumundaki ilk iki kriteri his ve akıl olarak belirtmiştir.

Yerleşim özellikleri kıyaslandığında akıl ve hissiyatın şehirde; ailenin isteği, alınan bilgiler ise kırsalda hâkim unsur olarak görülmektedir. Bu bakımdan şehirde akılcılık ve duygusallık ağırlık merkezi iken kırsalda aile isteğine dayalı geleneksellik ağırlık merkezini oluşturmuştur.

Yaş özellikleri esas alındığında da aile isteğine bağlı geleneksellikten akılcılık ve duygusallığa dayalı bir geçiş yaşandığı anlaşılır. Nitekim 29 yaşa kadar kişilerin eş seçimi kriteri olarak aklın % 32,7, duygu veya hislerin ise % 40,5 oranda seyir etmesine karşın 60 yaş üzeri kişilerin aklı % 31,5%, hisleri ile % 25,0% oranda desteklemiştir. Dolayısıyla gençlerin yaşlı kesme nispeten eş seçiminde akılcılık ve duygusallığın yanında yer aldığı ileri sürülebilir. Ayrıca 29 yaşa kadarki kişilerin %10,9'u aile isteği üzerine, % 5,8'i aldığı bilgiler üzerine eş seçimini yaptığını, 60 yaş üzeri kişilerin % 21,3'ü ailesinin isteği üzerine, % 9,3'ü ise aldığı bilgi ve malumatlara göre eş seçimi tercihinde bulunduğunu ifade etmektedir. Bu da bizlere yaşlı kuşağın geleneksel aile değerleri üzerine eş seçimini belirlediğini göstermekle birlikte dünden bugüne yaşananlara ilişkin bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir.

Eş seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de iyi bir evlilik için eşler arasındaki ortak beklenti ve benzerliklerdir. Ayrıca ortak hayat görüşü ve hedeflerin aynılığı da beraberliklerindeki mutluluğu olumlu yönde etkileyecek faktörlerdir. Bu bağlamda Kırgız ailesinde eş seçme önceliklerini tespit etmek düşüncesiyle anket katılımcılarına “Hayat arkadaşınızı seçerken hangi özellikler sizin için önceliklidir?” şeklinde çok seçenekli soru yöneltilmiştir. Katılımcıların % 40,1 ile ahlaki değerleri, % 29,5 ile kültür ve eğitim seviyesi, % 9,7 ile fiziki özellikleri, % 7,6 ile ekonomik durumu, % 6,9 ile dindar olması, % 3,7 ile mesleki kariyeri, % 2,5 ile soylu olması biçimde görüş bildirilmiştir. Kırgız toplumunda ahlak, kültür-egitim ve fiziki özelliklerin eş seçiminde ilk üç sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. Ahlak ve terbiye ölçütleri hem erkek için hem kadın için birbirine yakındır.

Eş seçimini birtakım sosyal kültürel özelliklere göre de değerlendirmek mümkündür. Kırgız ailesinde var olan sosyal kültürel normların eş seçiminde hangi yönde eğilim gösterdiğini ortaya koymak için “Aile kurmada ve eş seçiminde hangi değer sizin için önemlidir?” şeklinde soru yöneltilerek eş seçimi değer ilişkisi hakkında fikir sahibi olunmuştur. Katılımcılar % 37,0 ile aynı kültürel değerlere sahip olma, % 34,7 ile aynı dinden olma, % 21,0 ile aynı ulustan olma, % 3,6 ile vatandaş olma, % 3,5 ile aynı yerden olma, %0,1 ile aynı boydan olma, % 0,25 ile de diğer olarak görüş bildirmiştir. Kırgız ailesinde eş seçiminin kültür, din ve ulus özelliklerine göre şekillendiği ileri sürülebilir. (Bk. Grafik 1.)

Grafik 1. Aile kurmada ve eş seçiminde hangi değer sizin için önemlidir?

Yerleşim yeri özellikleri kıyaslandığında eş seçiminde kentte (%41,9) kültür özelliklerinin kırsala (%34,7) göre daha belirleyici olduğu gözlenirken kırsalda (%22,4) ise eş seçiminde ulus değerinin kentte (%17,9) göre ön planda seyrettiği görülmüştür. Din değerinin gerek kentte gerekse kırsalda birbirine yakın oranda çıktığı söylenebilir. Bu açıdan eş seçiminde kentte kültür, kırsalda ise ulus değerinin belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Din ise bu arada hem kent için hem de kırsal için dengeleyici unsur olarak karşımıza çıkar.

Başlangıç insanlık tarihi kadar eskilere uzanan dinin tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkileyen önemli bir kurum olarak kendini göstermiştir (Keskin, 2004: 7). Dinin aynı zamanda tarihsel süreçte toplumun geçirdiği değişim aşamalarını belirleyen bir sosyal hüviyete sahip olması, kişiye değer ve sembol sistemi vererek bir zihniyet algısı kazandırdığı da söylenebilir. İnsanlığın en eski dönemden itibaren ayrılmaz bir parçası olan din, bireyin zihin dünyasında ve eylemlerinde etkin bir unsur olarak varlığını sürdürür. Peter L. Berger hayata anlam ve gaye kazandıran dinin insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynadığından dem vurur. Ayrıca toplumsal geçerliliğin önemli unsurlarından birisi olana dinin toplumsal yapının davranışlarını belirlemede merkezi bir konuma sahip olduğu ifade edilir (Abuzar, 2011: 147-148).

Bireyin ve toplumun kılcal damarlarına kadar etki eden dinin ailenin esasını teşkil eden eş seçimine etki etmemesi düşünülemez. Söz konusu gelişim aşamalarına Kırgız toplumunda da rastlamak mümkündür. Kırgız toplumunda aynı dinden olma olgusunun eş seçiminin belirlenmesindeki ilk üç etmeden biri olduğunu daha önce ifade etmiştik. Söz konusu ölçüklerin geleneksel dini algı ve âdet ilkesi dairesinde şekillendiği anlaşılır. Kırgız ailesinde eş seçimde önceliklerin İslam dini çerçevesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da temel sebebinin Kırgız halkının kendini Müslü-

man olarak tarif etmesi olarak göstermesi etkilidir. Bunun dışında nadir olsa diğer dinlere mensup insanlarla aile kurulduğu gözlenmektedir. Genel anlamda düşünüldüğünde eş seçiminde dinin Kırgızlar için öncelik olduğu söylenebilir. Dinleri farklı olan insanların evlilikleri problemlili evlilikler arasında düşünülebilir. Zira insanın davranış ve tutumları çoğu zaman dine indeksli olarak hayat hakkı bulmuştur.

Kırgız toplumunda eş seçiminde öncelikli değerlerden birini aynı dini inanca sahip olma olduğu yukarıdaki verilerden de alenen ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte eş seçiminde farklı dine mensup kişilerin tercih edilmesi ve evlilik yapılmasına Kırgız toplumu nasıl yaklaşmaktadır ve genel tutumu ne yöndedir sorusunu akla getirmiştir. Bu bağlamda farklı dine mensup kişilerle aile kurulmasına halkın tavrını ölçmek düşüncesiyle anket katılımcılarına “Kırgız gençlerinin farklı dine mensup kişilerle aile kurmasına nasıl bakıyorsunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Çalışma sonucunda anket katılımcılarının %4,1 ile kesinlikle destekliyorum, din ve sevgi birbirinden farklı şeylerdir, % 7,4 ile evet destekliyorum sevgi dini tamamlar, % 28,0 ile olabilir, % 26,6 ile kesinlikle desteklemiyorum farklı dine mensup kişilerin aile olarak yaşaması imkânsızdır, % 18,3 ile desteklemiyorum farklı dine inanan ailelerin mutlu olacağını düşünmüyorum, % 10,5 ile bilmiyorum, % 5,1 cevap veremem olarak görüş bildirdiği anlaşılır. Veri sonuçları Kırgız toplumunda farklı dine mensup kişilerle aile kurulmasına ilişkin çeşitli görüşlerin yer aldığını gösterir.

Kırgız gençlerinin farklı dinlere mensup ilişkilerine % 11,5 ile olumlu, %44,9 ile olumsuz, % 28,0 ile arada kaldığı, %15,6 ile kararsız tavır takındığı söylenebilir. Olumsuz tavır içinde tamamen karşıyım görüşünün % 26,6'lık bir oranı ihtiva etmesi halkın bu konuda ne kadar hassas olduğunu ortaya koyması bakımından da manidardır.

Kırgız gençlerinin farklı dinden kişilerle aile kurması kapsamında cinsiyet özellikleri kıyaslandığında erkeklerin (%45,9) kadınlara (%44,0) nazaran daha olumsuz tavır takındığı anlaşılmaktadır. Söz konusu duruma yaş özellikleri kıyaslandığında genç kuşakların yaşlı kuşaklara nazaran daha olumlu yaklaştığı görülür.

Yerleşim yeri özellikleri esas alındığında farklı dine mensup kişilerle aile kurmak için kırsal (%11,5) kıyasla kentte (11,9%) olumlu tavır takınıldığı; kırsalda (%46,4) ise kente (%41,7) nazaran olumsuz tavrın üst seviye olduğu görülür. Olabilirlik olasılığında ise kentte (%31,4) kırsala (24,6%) kıyasla kabul edilebilirlik oranının daha yüksek olduğu anlaşılır.

Genel itibariyle farklı dine mensup kişilerle Kırgız gençlerinin aile kurma durumuna ilişkin erkeklerin daha katı tavır aldığı, gençlerin ise olumlu yaklaşma eğiliminde olduğu, kırsaldan kente gidildikçe genel algı değerlerinde sapma ve değişmelerin kendini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailenin yerleşim yeri ve şekli, yerleşim yerinin coğrafi özellikleri, tarihi özellikleri, yaşama şeklini hayata bakış açısını ve davranışları eş seçimini önemli ölçüde etkilemektedir.

Kırgız ailesinde eş seçmenin temel ilkesi olarak insan toplumuna özgü bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan maddi nesnelere olması yanında, toplumsal yaşamın dil, düşünce, gelenek, işaret sistemleri, kurumlar, yasalar, aletler, teknikler, sanat yapıtları gibi her türlü maddi ve tinsel ürününü kapsamında önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla aynı kültürel değerleri paylaşan ve aidiyetlik hisseden ailelerin evlilik kurmaları olumlu olarak karşılanabilir.

Toplumlardaki gelenekler, örf ve âdetler değer sistemi ve kurallar kişilerin davranışlarını belirleyen temel etkenlerdir. Kırgız ailesinde eş seçimi dairesinde aynı kültür ve ulustan olma özelliğinin önemine işaret edilmekle birlikte aynı kültürel değerleri paylaşan Türk dilli ve Türk soylu halklarla yapılan evliliklerin diğer etnik grup ve kültürel değere sahip halklara nazaran daha fazla olması eş seçimindeki kültür benzerliği ilkesiyle örtüşmektedir.

2018 resmi verilerine göre Kırgızistan'ın nüfusu 6 256 730 kişiden oluşur bunun ise %73,3'ünü Kırgızların teşkil ettiği anlaşılır (NSK KR, 2018:56). Geriye kalan %26,7'lik dilimin ise Özbek, Rus, Dungan, Uygur, Tacik, Türk, Kazak, Tatar, Koreli gibi 80' den fazla halk oluşturur. Bu bağlamda nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Kırgız toplumunun çok halklı bir yapı içinde diğer kültür ve halklarla aile bağı kurulması ve kız alıp vermelerin yaşanması doğal bir durumdur. Her halkın kendine has kültürel değer algısı ve milli duruşu olduğu için bu tür evliliklere karşı birtakım tavır içinde olunacağı da malumdur.

Kırgız toplumunun Kırgızistan'da yaşayan diğer halklarla aile kurmaya ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymak için anket katılımcılarına "Kırgız gençlerinin Kırgızistan vatandaşı diğer halklarla (Rus, Özbek, Dungan, Uygur, Koreli vs.) aile kurmasına nasıl bakıyorsunuz?" şeklinde soru yöneltilmiştir. Katılımcıları % 19,3 ile kesinlikle karşıyım, % 24,2 ile doğru bulmuyorum, % 30,0 ile olabilir, % 6,8 ile doğru buluyorum, % 12,1 ile kabul edilebilir, % 4,4 ile bilmiyorum, % 3,2 ile cevap veremem olarak fikir beyan ettiği tespit edilir.

Kırgızistan'da yaşayan farklı halklarla Kırgız gençlerinin aile kurmasına halkın büyük oranda karşı olmasına ve olumsuz (% 43,5) görüş bildirmesine karşın % 18,9'lık bir oranın olumlu karşıladığı görülür. Söz konusu verilerde olabilirlik olasılığı üzerinde durulduğu da dikkat çekicidir. Erkeklerin kadınlara nazaran Kırgızistan'da yaşayan halklarla aile kurma durumuna olumsuz yaklaştıkları buna karşın kadınların olabilirlik olasılığı üzerinde durdukları da tespit edilir.

Yerleşim yerleri özelliklerinde aynı soruya geleneksel ve çağdaş düşünce kalıpları içinde cevaplar verildiği gözlemlenir. Bu bağlamda ülkede yaşanan diğer halklarla aile ilişkisi kurulması kırsalda (%18,1) nazaran kentte (%20,8) daha olumlu karşılanmakta, kente (%38,9) göre kırsalda (%45,6) olumsuz yaklaşımın üst seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Olabilirlik olasılığı kentte (%34,6) yaygın bir kanı olarak karşımıza çıkmakla birlikte kırsalda (%27,8) da benzer düşüncenin varlığından söz edilebilir.

Kırgızistan'da yaşayan diğer halklarla aile kurulmasına Kırgız ailesinin olumlu ve olumsuz görüş içinde olduğu anlaşılır. Şehirde yaşayan halkın buna daha sağ duyulu ve duyarlı yaklaştığı görülürken kırsalda yaşayan kesimin ise daha ihtiyatlı davrandığı geleneksel düşüncelere göre hareket ettiği, gelişmeleri milli açıdan değerlendirdiği söylenebilir. Bu durum kırsalın söz konusu evlenmelere kesin olarak karşı çıktığı anlamına gelmemelidir.

Son zamanlarda ekonomik, siyasal ve sosyal sebeplerden dolayı Kırgız gençlerinin yabancı ülke vatandaşlarıyla aile kurma durumlarında genel bir artışın yaşandığı gözlenmektedir. Küresel ölçeklerde dünya insanı yaratma ilkeleri dâhilinde bu süreçlerin devamlı desteklendiği bir gerçektir. Farklı ülke insanının aile kurması farklı kültürlerin tanınmasına, ekonomik refaha sebep olacağı gibi arada kalan çocukların milli ve manevi değerden kopuk, kültürüne yabancı ve kimlik boşluğuna düşeceği aşikârdır.

Yabancı ülke vatandaşlarıyla yapılan evliliklerin milli ve manevi değer algısı içinde değerlendirilmesi ve sebeplerinin ortaya konması önemlidir. Bu kapsamda araştırma katılımcılarına “Kırgız gençlerinin yabancı ülke vatandaşlarıyla aile kurmasını neye bağlıyorsunuz?” şeklinde soru yöneltilmiş ve görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcıların % 42,1'i ekonomik kaygı sebebiyle daha rahat bir hayat sürme beklentisi, % 21,5'i gençler arasında duygusal bağ ve sevgi, % 15,1'i, yabancı ülke kültürüne ilgi ve merak, % 14,6'sı ülkesinde aradığını bulamaması ve gelecek kaygı

sı, % 6,6'sı demografik açıdan kadın erkek sayısındaki dengesizlik şeklinde karşılık vermişlerdir.

Kırgız halkı, gençlerin yabancı ülke vatandaşları ile aile kurmasını ekonomik ve duygusal sebeplere dayandırmaktadır. Başka kültürleri tanıma merakı ve ülkeden duyulan memnuniyetsizlik de yabancı vatandaşlarla evlenme gerekçesi olarak karşımıza çıkar. Araştırmaya katılan erkek ve kadınların birbirine aynı doğrultuda ve birbirine yakın orandan cevap verdikleri görülür. En büyük oran farklılığının yabancı ülke kültürüne ilgi ve merak değerinde olduğu tespit edilir. Bu bakımdan kadınların % 25,4'i erkeklerin ise %19,9'u yabancı ülkelerin kültürüne duyulan ilgiyi sebep göstermiştir. Ekonomik ve duygusal gerekçeler cinsiyet kıyaslamasında da ilk iki sırada yer bulmuştur. Yaş özelliklerinde de ekonomik ve duygusal sebepler ilk sırada yer almasına karşın genç ve yaşlı kuşak arasında önceliklerin farklı olduğu dikkati çeker.

Tablo 6. Kırgız gençlerinin yabancı ülke vatandaşlarıyla aile kurmasını neye bağlıyorsunuz?

Göstergeler	Çüy %	Oş %	Isık Göl %	Calal Abad %	Talas %	Narın %	Batken %
Ekonomik kaygı sebebiyle daha rahat bir hayat sürme beklentisi	42,0	36,0	43,3	46,7	38,7	43,7	36,8
Demografik açıdan kadın erkek sayısındaki dengesizlik	8,7	7,9	2,5	4,8	8,1	5,1	8,8
Yabancı ülke kültürüne ilgi ve merak	16,3	16,1	10,9	13,9	12,6	17,7	19,3
Gençler arasında duygusal bağ ve sevgi	19,0	25,2	26,9	20,8	22,5	18,4	24,6
Ülkesinde aradığını bulamaması ve gelecek kaygısı	14,0	14,9	16,4	13,9	18,0	15,2	10,5

Kırgız gençlerinin yabancı ülke vatandaşları ile evlilik sebepleri kadar halk tarafından buna karşı takınılan tavır da önemlidir. Her şeyin sebep sonuç dairesinde gelişmesi doğaldır. Önemli olan halkın söz konusu olaya doğrudan ne reaksiyon verdiğidir. Bu çerçevede anket katılımcılarına, “Kırgız gençlerinin yabancı ülke vatandaşlarıyla aile kurmasını nasıl bakıyorsunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Katılımcıların %3,9 ile kesinlikle destekliyorum, % 5,8 ile destekliyorum, % 34,8 ile olabilir, % 24,4 ile kesinlikle desteklemiyorum, % 22,2 ile desteklemiyorum, % 5,4 bilmiyorum, %3,5 ile cevap veremem olarak görüş beyan ettikleri görülür.

Araştırmaya katılanların yabancı ülke vatandaşlarının Kırgız gençleri ile aile kurmasına ilişkin olumlu, olumsuz, olabilirlik olasılığı ve kararsızlık şeklinde çeşitli tavırların olduğu anlaşılır. Ağırlıklı olarak olumsuz bir yaklaşımın varlığından söz edileceği gibi olabilirlik olasılığı ile görüşlerde yumuşak bir geçişin sağlanabilirliği de dikkate alınmalıdır.

Kırsala kıyasla kentte yabancı evliliğine daha olumlu yaklaşılmakta ve olabilirlik olasılığı da % 38,5 ile kentte daha yüksek orandadır. Bununla birlikte kırsalda olabilirlik olasılığının 33,0% oranda olduğuna tanık olunur. Erkeklerin (%49,4) kadınlara kıyasla (%44,1) yabancı eşe daha olumsuz yaklaşımlarına karşın kadınların (%10,3) erkeklerle (%9,1) kıyasla yabancı eşe daha sıcak baktığı ileri sürülebilir. Yaş özellikleri dikkate alındığında yaşlı kuşağın genç kuşağa nazaran yabancı eş konusunda daha olumsuz tavır takındığı ve muhafazakar anlayışını ve geleneksel tutumunu korumaya çalıştığı söylenebilir.

Son zamanlarda eş seçiminde uygulanan geleneklerin değiştiği etnik ve sosyal yönlerin bozulduğu belirtilmektedir. Bu da kendine özgü özellikleriyle bir akım ola-

rak görülür. Kardeş olan Türk halklarının birbirinden kız alıp vermesi eskiden bu yana olagelen bir davranış olmasına rağmen son zamanlarda özellikle Koreli, Çin, Rus, Yahudi, Ermeni, Alman, Ukrayna, Belarus gibi halklarla akrabalık ilişkisi kurulması alışlagelenin dışında gelişmelerdir. Bunun da kültürel katılım, dil öğrenme, uluslararası olma gibi birtakım kalıplar altında gerçekleştiğine tanık olunur. Daha önceleri tek tük görülen bu durum son zamanlarda bir hayli hız kazanması dikkatleri celp etmektedir. Bunda Kırgızistan'da kadın nüfusun erkeklere oranla daha fazla olması, genç erkek nüfusun dış ülkelere çalışmak amacıyla gitmesi ve doğal olarak demografik yapının gittikçe bozulması, ekonomik durumun zayıflığı ve gelecek endişesi göstermek mümkündür.

Eş seçiminde önemli unsurlardan biri kişinin yaşadığı yer ve bölgeyle de yakından ilintilidir. Zira kişi yaşadığı yerin örf âdet ve gelenekleriyle yoğrulur, oranın bütün özelliklerini bünyesinde barındırır. Böylece kişiliği ve benliği oluşur. Eş seçerken de bu özelliklere dikkat ederek evlilik tercihinde bulunur. Bugün içinde yaşadığınız toplumda mekân yakınlığı bütünüyle hayatımızı etkilemekte aynı mekânları aynı cinsten ve karşı cinsten birçok insanlarla paylaşmak durumunda kalmaktayız.

Kırgız toplumunun mekân ölçeklerinde eş seçme durumunu nedir sorusuna cevap bulmak için kişilerin doğum yeri özellikleri kapsamında köy, reyon ve şehir yerleri ile bölge göstergeleri çerçevesinde yoğunluk değerleri hakkında bilgi edinmeye çalıştık. Bu bağlamda araştırmaya katılan anket katılımcılarına “Doğum yeriniz neresidir?” ve “Eşinizin doğum yeri neresidir?” soruları yöneltilerek doğum yeri özelliklerinden mekânsal anlamda eş seçim özellikleri saptama yoluna gidilmiştir.

Söz konusu yerleşim yerleri ele alındığında köyde doğanların % 81,3 ile köyde, % 7,1 ile kasabada ve %11,5 ile şehirde doğanlarla aile kurduğu, dolayısıyla köyde doğanların köyde doğanlarla evlenmeye öncelik verdiği söylenebilir. Kasabada doğanlar için durumun biraz daha farklı olduğu görülür.

Kasabada doğanların öncelikli tercihinin köyde doğanlar (%52,1) olduğu dikkati çeker. Daha sonra ise kasabada (%31,4) doğanların geldiği görülür. En son sırayı ise şehir (%16,4) oluşturur. Şehirde doğanlar ise eş seçiminde şehirde doğanlara (%49,1) öncelik verdiği söylenebilir. Şehirde doğanlar için ikinci sırada köyde doğanlar (%34,4) yer alırken kasabada doğanların (%12,5) en son sırada yer aldığı anlaşılır.

Köyde doğanların köyde doğanları, şehirde doğanların ise şehirde doğanları eş seçiminde öncelikle tercih ettiği görülür. Kasabada doğanların ise öncelikli olarak köyde doğanları eş seçim tercihi olarak görmesini kasabanın köylerle yakın özelliklerde olması ve sosyal, kültürel, ekonomik anlamda benzerlik göstermesiyle ilişkilendirmek mümkündür. Araştırma kapsamında, mekân yakınlığının eş seçimini etkileyen faktörlerin başında geldiği ileri sürülebilir.

Yerleşim yeri özellikleri eş seçiminde etkin bir gösterge olduğu gibi kişilerin aynı bölgeden olması da eş seçiminde öncelik sırasında yer alır. Burada da mekân

özellikleri, ekonomik, sosyal ve kültürel değerler ön plandadır. Anket katılımcılarının doğduğu bölgeler dikkate alınarak bölgeler arası eş seçme durum özellikleri üzerinde durularak tespitlerde bulunulmuştur. (Bk. Tablo 7).

Tablo 7. Sizin ve eşinizin doğum bölgemiz neresidir?

Eşinizin doğduğu bölge neresi?	Doğduğunuz bölge neresi?							
	Çüy %	Oş %	Isık Göl %	Calal Abad %	Talas %	Narın %	Batken %	Yabancı ülke
Çüy	47,3	4,3	8,5	3,1	14,6	12,2	1,7	16,7
Oş	3,6	75,2	1,2	7,1	2,9	2,1	8,5	25,5
Isık Göl	10,0	2,4	63,0	0,7	5,8	12,7	1,7	25,5
Calal Abad	10,9	10,0	4,8	85,8	4,9	2,6	5,1	8,3
Talas	9,1	2,4	3,6	1,4	67,0	3,2	0,0	16,7
Narın	15,5	3,3	18,2	0,7	1,9	67,2	0,0	0,0
Batken	2,7	1,9	0,0	0,7	1,0	0,0	83,1	0,0
Yabancı ülke	0,9	0,5	0,6	0,7	1,9	0,0	0,0	8,3

Kırgız toplumunda kişilerin doğum bölgeleri kapsamında eş seçiminde temel esasın aynı bölgeden olma özelliği gösterdiği ifade edilebilir. Bunda yerleşim yeri yakınlığı etkili olduğu gibi kişilerin benzer kültürel davranış içinde ve algıda olması da önemlidir. Eş seçiminde çoğunlukla kişilerin öncelikli olarak kendi bölgesindeki kişiyle evlendiği görülmekle birlikte sonraki eş seçim durumunu coğrafi uzaklık ve yakınlığa göre belirlendiği söylenebilir.

Eş seçiminde ve tercihinde kültürel yakınlık ve benzerliklerin kimi zaman yerleşim yeri ve bölge özelliklerinin önüne geçtiği görülebilir. Çüy bölgesi Kırgızistan'ın diğer bölgelerinden gelen insanların birlikte yaşadığı ve en yoğun olarak bulunduğu bölgedir. Dolayısıyla Çüy bölgesini mozaik olarak tarif etmek mümkündür. Özellikle Kırgızistan'ın güney bölgesi olarak ifade edilen Oş ve Calal Abad bölgesinden pek çok kişinin Çüy bölgesinde ikamet ettiği ve çalıştığı gözlenmektedir. Çüy bölgesinde nüfus yoğunluğunu diğer bölgelere nazaran Oş ve Celal Abad kökenli kişiler oluşturur, bu bakımdan Çüy bölgesinde doğanlarla Oş ve Calal Abad kökenli kişilerin daha fazla evlilik durumuna rastlanması gerekmektedir. Buna karşın Çüy bölgesinde doğan kişilerin eş seçiminde Çüy'den (%47,3) sonra Narın bölgesine (%15,5) yer verdiği tespit edilir. Çüy bölgesinin eş seçim tercihinde Narın bölgesinin ikinci sırada gelmesinde coğrafi yakınlıktan ziyade kültürel benzerlikler ve yakınlıkların göz önüne alındığı ileri sürülebilir. Oş ve Calal Abad bölgesi kökenli kişilerin Çüy bölgesinde nüfus yoğunluğu açısından önemli sırada yer almasına karşın eş seçiminde Calal Abad'ın üçüncü Oş'un ise altıncı sırada yer alması Çüy bölgesinde eş seçiminde kültürel benzerlik ve yakınlık tezini açık olarak ortaya koymaktadır.

Eş seçiminde bir diğer ölçüt de eş adaylarının eğitim durumudur. Her ne kadar son zamanlarda gençler eş seçimine kendileri karar verse de eğitim düzeyi gibi etkenler eş seçmede hâlâ belirleyici unsur olarak kendini gösterir. Yapılan araştırma kapsamında Kırgız ailesinde eş seçim ölçütleri dikkate alındığında eğitimin önemli bir unsur olarak eş tercihiinde etkili olduğu ve varlığını sürdürdüğü anlaşılır. Çiftlerin büyük oranda kendi eğitim seviyesindeki veya ona yakın kişilerle evlendiği tespit edilir. Erkekler kendinden daha düşük eğitim düzeyine sahip kadınlarla aile kurabilirken kadınların kendi eğitim seviyesinden düşük kişilerle daha az aile kurduğu tespit edilmektedir. Bu da bizlere kadınların erkeklere kıyasla kendi eğitim seviyesi üzerinde veya denginde erkekleri eş olarak tercih ettiklerini göstermektedir. Eldeki veriler çerçevesinde Kırgız ailesinde eş seçimi ile eğitim düzeyi arasında bir doğru orantının varlığından bahsetmek de mümkündür.

Eş seçimiyle ilgili önemli mesele, kişilerin akrabalık durumları kapsamında eşini belirleyecekleri kişilerle olan yakınlık durumudur. Kırgız ailesinde baba taraftan yedi *muun* (kuşak-nesil) olarak belirlenen eş seçme durumunda bazı değişimler ve gelişmeler yaşandığı gibi akraba evliliklerinde de bu sürecin aynı yönde ilerlediği anlaşılır. Zira yazılı ve sözlü kaynaklarda dile getirilen *bölö* yani teyze çocuklarının evlilik durumuna bugün dahi rastlanmakla birlikte “tayeke” (dayı), “tayece” (teyze) çocukları olan kişilerin aile kurdukları da tespit edilmektedir.

Her ne kadar *ece* (hala), *bayke* (amca) çocuklarının evlilikleriyle karşılaşılsa da *bayke* çocuklarının yani erkek taraftan akraba olan çocukların evlik durumu birtakım geleneksel doğmalar düşünüldüğünde olmaması gerek düşüncesi hâkimdir. Fakat bu yönde elde verilerin olması, kuşak doğmasında da bazı değişimlerin yaşandığına işaret etmektedir. Bu süreçlerin kendi içinde daha geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele alınması, ekonomik, sosyal ve kültürel değişim ve gelişimler ekseninde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

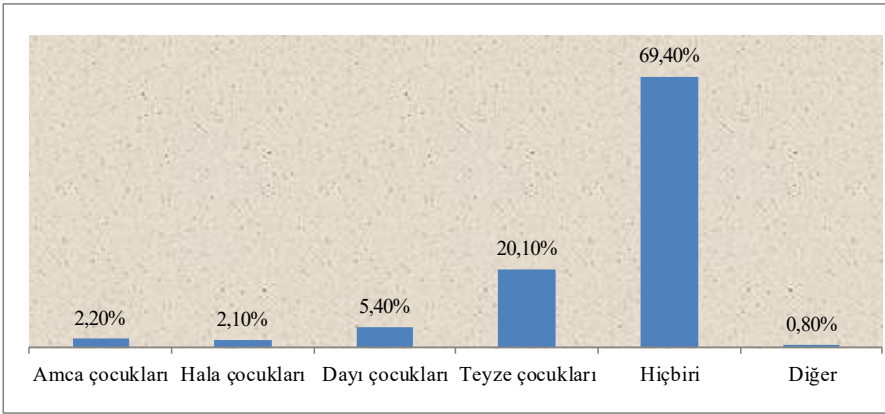
Kırgız toplumunda kişilerin seçmiş oldukları eşlerinin akrabalık derecelerini tespit etmek amacıyla, “Eşiniz ile akrabalık ilişkiniz nedir?” şeklinde soru yöneltilmiş olup Kırgız ailesindeki akrabalık ölçeklerinin eşlere yansımaları hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda akrabalık-eş seçimiyle çerçevesinde ankete katılımcılarının %2,1 ile amcamın (babamın abisi veya erkek kardeşi) oğlu/kızı, %1,0 ile halamın (babamın ablası veya kız kardeşi) oğlu/kızı, %1,1 ile teyzemin oğlu/kızı, %0,9 ile dayımın oğlu/kızı, % 8,0 ile uzak akraba, %86,9 ile akrabalık bağımız ve ilişkimiz yok şeklinde yakınlık durumunu dile getirmiştir. Bu da bizlere yaygın olmasa da akrabalık evliliklerinin olduğunu göstermesi bakımından manidardır.

Ayrıca söz konusu eş seçimindeki akrabalık durumunu daha net bir şekilde ortaya koymak ve bunu belirlemek düşüncesiyle anket katılımcılarına, “Ailenizde hangi akrabaların çocukları ile aile kurmaya izin verilmekte ve örnekleri görülmektedir?” şeklinde çok seçenekli soru yöneltilmiştir. Katılımcıların % 2,20 ile amca, %2,10 ile hala, % 5,40 ile dayı, % 20,10 ile teyze, % 69,40 ile hiçbiri olarak cevap verdikleri tespit edilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen veriler Kırgız ailesindeki eş-akrabalık ilişkilerini yansıtmaması bakımından önem taşımakla birlikte diğerlerine nazaran teyze çocuklarının evliliklerinin daha yaygın bir uygulama olduğundan söz edilebilir. Tarihi süreç içinde görülmediği iddia edilen veya belli bir *muun* (kuşak-nesil) geçmesi gerektiği şeklinde ifade edilen amca çocuklarının evlenme durumuna bugün doğrudan tanık olduğundan da bahsedilebilir. Yahut anket katılımcılarının söz konusu durumu kuşak ölçütlerine göre hesap ettikten sonra cevaplandığı da iddia edilebilir.

Eş seçimi ve akrabalık ilişkilerinin Kırgız ailesinde ne derecede etkili ve seviyede olduğunu belirlemek amacıyla Kırgızistan genelinde geniş kapsamlı çalışma ve araştırmaların yürütülmesi gerekmektedir. Daha geniş bilgilere varılması için bölgeler düzeyinde yapılacak çalışmanın *uruu* ve *uruk* indeksli yapılması daha önceki çalışmaları değerlendirmemiz açısından da imkan sağlayacaktır. (Bk. Grafik 2).

Grafik 2. Ailenizde hangi akraba çocuklarıyla evlilik yapmaya izin verilir veya yaygın görülür?

Kırgız toplumunda aile kuracak gençlerin eş seçiminde ata soyuna önem verdiği yönünde bilgilere tarihi kaynaklarda ve folklorik bilgilerde rastlanabilir. Kız alıp verme durumunun erkek taraftan yedi kuşağa kadar dayandırıldığı bilinir. Buna rağmen yedi kuşak uygulamasında tarihi süreç içinde bazı değişiklikler ve gelişmeler de yaşanmıştır. Özellikle 19 ve 20. Yüzyıllarda yapılan etnografik, folklorik ve antropolojik çalışmalar bahsi geçen süreçlerle ilgili olarak düne ilişkin fikir sahibi olmamıza büyük katkı sağlamaktadır. N. P. Dırenkova, N. İ. Grodekov, Moldo Asan, Abramzon, N. İzraztsov, Cumagulov, Remi Dor gibi bilim adamlarının çalışmaları süreç ile ilgili çalışmalara açıklık getirmektedir. Evlilikte eş seçmeyle ilgili yedi kuşak geleneğinin beş, dört, üç kuşak şeklinde gerilediğini dahi belirtmişlerdir. Bizlerde eş seçimi ile ilgili dikkat edilen bu hususu sosyolojik perspektiften ele alma imkânına eriştik.

Bugün Kırgız ailesinde halen var olduğunu bildiğimiz ata soyu ve kuşak hesabında ne tür gelişmelerin yaşandığı ve ağırlıklı olarak hangi kuşağa kadar evliliğe izin

verildiği sorusuna yanıt bulmuş olacağız. Bu doğrultuda anket katılımcılarına, “Ailenizde veya boyunuz içinde *ata tegine* bakarak kız alıp vermelerde kaç nesle kadar izin verilmektedir?” şeklinde soruya katılımcıların % 3,9 ile 1 nesil, % 3,4 ile 3 nesil, % 4,7 ile 4 nesil, % 4,2 ile 5 nesil, % 33,1 ile 7 nesil olarak cevap verirken % 35,2 hiçbir şekilde izin verilmediği ve % 0,8 ise diğer olarak görüş bildirdiği gözlemlenir. Akrabalar arasında yani baba taraftan yakınların hiçbir durumda aile kuramayacağı görüşü hâkim olmasına karşın yedi göbeğe kadar kız alıp verilebileceği ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra eş seçiminde 1, 3, 4, 5 kuşağa kadar kız alıp verme işlerinde herhangi bir sakınca olmadığı söylenebilir.

Tablo 8. Ailenizde veya boyunuz içinde ata tegine (baba soyuna) bakarak kız alıp vermelerde kaç nesle kadar izin verilmektedir?

Bölgeler	Çüy %	Oş %	Isık Göl %	Calal Abad %	Talas %	Narın %	Batken %
Göstergeler							
1. Kuşak Göbek	3,1	3,4	1,7	7,0	9,5	3,3	15,4
3. Kuşak (Göbek)	5,7	4,1	0,0	3,7	3,2	1,1	7,7
4. Kuşak (Göbek)	4,8	16,2	1,7	4,2	1,6	1,1	7,7
5. Kuşak (Göbek)	4,3	12,2	2,6	3,7	3,2	2,2	7,7
7. Kuşak (Göbek)	33,0	33,8	67,2	36,7	38,1	44,6	19,2
Hiç olmaz	48,9	29,1	26,7	43,3	42,9	44,6	42,3
Diğer	0,3	1,4	0,0	1,4	1,6	3,3	0,0

Yerleşim özellikleri dikkate alındığında akrabalar arasında evlilik için kız alıp verme durumuna ilişkin olarak kentte hiçbir şekilde olmaz cevabı ilk sırada yer alırken kırsalda yedi kuşak geleneğinin hüküm sürdüğü tespit edilir. Bölgeler baz alındığında ise elde edilen sonuçların bölgelerin sosyal, kültürel, ekonomik dokusu göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tarihi süreç içerisinde bahsi geçen kuşak veya nesil göstergelerinin mevcut olduğu bilinmekle birlikte araştırmaya katılan kişilerin vermiş olduğu cevaplarla Kırgız ailesinde kız alıp vermedeki nesil hesabı sınıflandırılmaya ve yüzdelik olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. (Bk. Tablo 8).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kırgız toplumunda evlenecek gençlerin eş seçiminde aile büyükleri olarak gördükleri kişilerin sözünü dikkate aldıkları ve itibar ettikleri söylenebilir. Buna rağmen son zamanlarda evlenecek gençlerin ailelerinin görüşünü almadan beraber yaşadıkları veya evlendikleri haberlerine dahi şahit olunmaktadır. Eş seçiminde kadınların erkeklerden daha çok aileye bağlı olduğu söylenebilir.

Evlenecek gençlerin eş seçiminde kişilerin *ata tegine* (soy, sop, baba soyuna), toplum içindeki itibarına, insani vasıflarına, örnek kişiler olmasına bakılmakla beraber dünürlerin sosyal ve ekonomik durumu da göz önünde bulundurulmaktadır.

Eş seçiminde gençlerin kendiliğinden tanıştığı gibi ebeveyn, akrabalar, arkadaşlar aracılığıyla tanışıklarına rastlanmaktadır. Ayrıca *cenge* (yenge) faktörü üzerinde durulmaktadır.

Kişilerin eş seçiminde hissiyat ve akıl faktörüne de dikkat ettiği tespit edilmektedir. Ayrıca ahlak, kültür-egitim ve fiziki özelliklerin eş seçiminde öncelikler arasında olduğu ileri sürülebilir.

Eş seçimindeki değer faktöründe çiftlerin kültür, din ve ulus özellikleri üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Kırgız halkının Kırgızistan'da yaşayan farklı halklarla aile kurmasına büyük oranda karşı olduğu ve olumsuz görüş bildirdiği tespit edilmekle birlikte bu durum Kırgızistan vatandaşı olmayan yabancı kişilerle yapılan evliliklerde de kendini göstermektedir.

Kırgız toplumunun mekân ölçeklerinde eş seçme durumunda ise kişilerin aynı bölgeden olma etkili olduğu gibi kişilerin benzer kültürel davranış içinde ve algıda olması da önemlidir.

Kırgız toplumunda evlilik türleri çerçevesinde iç evlilik sınırlı olmasına karşın dış evlilik yaygın olarak görülmektedir. Her ne kadar töre uyarınca erkek taraftan yedi kuşak geçmeden herhangi bir evliliğe izin verilmese de hayatın akışı içinde bunun ihlal edildiğine rastlanmaktadır. Eş seçiminde teyze çocuklarının evlilikleri onaylayan uygulamaların arasında gelmektedir.

Akrabalar arasında yani baba taraftan yakınların hiçbir şeklide aile kuramayacağı görüşü hâkim olmasına karşın yedi göbeğe kadar kız alıp verilebileceği görülmektedir.

Eş seçme ile ilgili geleneksel prensiplerin bugün hali hazırda Kırgız toplumunda halen yaşadığı görülmekle birlikte birtakım uygulamalarının kalıp değiştirdiği söylenebilir.

Kırgız toplumunda erkek çocuk sahibi olan ailelerde eş seçme durumuna ebeveynlerin doğrudan veya dolaylı müdahil olduğu, özellikle evlilik çağındaki erkek çocuğun ailenin istediği bir kızla veya kendisinin beğendiği yine de ebeveynin onayından geçen biriyle evlenmek durumundadır. Her ne kadar eş seçme olayı ebeveyn baskısıyla gerçekleşse de evlenecek hem erkeğin hem kızın görüşleri de dikkate alınmaktadır.

Kırgız toplumunda erkek ve kadının eş tercihinde ebeveyn ve yetiştiği kültürel çevre belirleyici bir etken olarak önemini korumaktadır. Çoğunlukla ebeveyn veya içinde bulunulan çevrenin oluru alınmayan kişilerin eş olarak tercih edilmediği anla-

şılmakla birlikte bunun göz ardı edilmesi halinde yeni evli çiftlerin çevresel faktörlerin etkisiyle birtakım sorunlar yaşadığından bahsedilmektedir.

Kırgız toplumunda gelenekler, ekonomik durum, eğitim düzeyi, dini inançlar ve fiziki özellikler eş seçiminde önemli kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca etnik özellikler halen ağırlıklı olarak belirleyiciliğini muhafaza etmektedir.

Kadınların gerek ekonomik gerekse eğitim açısından ya kendisine denk ya da kendisinden daha yüksek seviyede erkekleri tercih etmektedir.

Eş seçim sürecinde özellikle kız belirlemede erkek tarafın ebeveyni kızın ebeveyninin kim olduğu ve ahlak üzerinde dururken birtakım özellikleri aramaktadır. Bunlar arasında hoşgörü, tatlı dil, sevecenlik, ev işleri konusunda beceriklilik, tecrübe ve eli yatkınlık, sağlıklı olması ve sağlıklı çocuk doğurma gibi özellikler öncelikli olurken kızın mensup olduğu ulus, yaşı, hangi *uruu* ve *uruka* mensup olduğuna dikkat edilmektedir.

Kızın eğitim durumu kırsalda göz ardı tutulmakla birlikte kırsalda aile hayatına yardımcı olacak özellikler ön plana çıkmaktadır. Kırsaldaki ailelerin alacakları şehirli kızlar için birtakım endişeler beslediği anlaşılmaktadır. Başta uyum sorunu olmak üzere hayat koşulları, mantalitenin farklı olduğu ifade edilmektedir.

Bugün gelinen noktada Kırgızistan'da boşanmaların yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bu doğrudan eş seçimiyle ilişkilendirilebilir. Zira evlilik öncesi ne istediğini ve ne yapacağını bilmeyen ve birbirini tanımayan insanların körü körüne aile kurmak için evlendirme dairesinde sıraya girdiği anlaşılmaktadır. Belli bir zaman sonra ise anlaşmazlık gerekçesiyle boşanmak üzere mahkemelere başvurulmaktadır. Sağlam bir toplum oluşturmanın temeli nasıl aileden geçiyorsa, sağlam bir aile kurmanın esası da eş seçiminden geçmektedir.

Kırgızistan'da eş seçimine ilişkin çalışma ve araştırmaların hiç olmadığı ifade edilebilir. Bu nedenle eş seçme ile ilgili çalışmaların belli program çerçevesinde yürütülmesi, üniversitede genç akademisyen adaylara araştırma olarak verilmesi, hem kamu hem özel kurum ve kuruluşlarca raporların hazırlanması elzem görülmektedir. Özellikle söz konusu çalışmaların evlilik çağındaki gençler üzerinde uygulanarak tespitlerin yapılması, akabinde ise evlilere yönelik uygulanarak mukayese yoluna gidilmesi birçok gerçeği gözler önüne serecektir.

Kaynakça

Abramzon, Saul. (1968). "O Perejtkah Form Braka u Kirgizov (K Voprosu O Genezise Institutov Levirata i Sororata)". *İstoriya, Arheologiya Etnografiya Sredney Azii*, (Sbornik), 282-291, Moskova.

_____. (1990). *Kirgizi i İh Etnogenetiçeskiye i İstoriko-Kulturnıye Svyazi*. Frunze: İzdatelstvo Kirgızstan.

- _____. (2013). *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*. Bişkek: Turar.
- Abuzar, Celil. (2011). “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (26): 143-153.
- Akmataliev, Abdıldacan, vd. (2003). *Kaada-Salt. Ak Batalar*. El Adabiyatı Seriyası, Tom 19, Bişkek: Şam.
- Attokurov, Sabır. (1997). *Kırgız Etnografyası*. Bişkek: Kırgız Mamlekettik Uluttuk Universiteti.
- Bener, Muhammet. (2011). “Dindarlık-Eş seçimi ilişkisi (SDÜ Örneği)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Cumagulov, Acike. (1960). *Semya i Brak u Kirgizov Çuyskoy Dolını*. Frunze: İzd-vo AN Kirg SSR.
- Cumalieva, A. (2012). “Kırgızstandağı Kız Ala Kaçuu: Saltı ce Eskinin Kaldığı?” *Şookum*, (Yanvar): 13-14.
- Direnkova, Nadejda. (1927). “Brak, Termin Rodstva i Psihiçeskiye Zapretı u Kirgizov (Po materialu, Sobrannomu Letom 1926 g. V Narınskom Rayone Semireçenskoy Obl). *Sbornik Etnografiçeskih Materialov*, (2): 7-25.
- Dor, Remi. (1993). *Oogan Pamirindegi Kırgızdar*, Bişkek.
- Grodekov, Nikolay. (1889). “Kırgızı i Karakırgızı Sır-Darinsky Oblasti”. T. 1. *Yuriçeskiy Bit*, Taşkent: Tipolitografiya S. İ. Lahtina.
- İbragimov, Muhamed. (2005). *Kırgız Makal Lakap, Uçkul Sözdörü*. Karabalta: Salam.
- İzraztsov, Nikolay. (1897). “Obıçnoye Pravo Kirgizov Semireçenskoy Oblasti”. *Etnografiçeskiye Obozreniye*, (3-4): 67-95.
- Karimov, Mirzohalim. (2011). *Ata babalar Taberigi: Kırgızdın Adep-Ahlak, Salt-Saana, Ürp-Adat, İrim-Cırım cana Cörölgölör Cıynagi*. Bişkek: Biyiktik.
- Keskin, Mustafa. (2004). “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IV (2): 7-21.
- Koçkonov, Aydarbek. (2014). *Etniçeskiye Traditsii Kırgızskogo Naroda (Sotsiokulturniye Aspekti i Nekotoriye Voprosı Genezisa)*. Bişkek: Dissertatsiya Na Soiskaniye Uçenoy Stepeni Doktora İstoriçeskih Nauk.
- Moldokulova, Dinara. (2016). *Kırgızdardın Saltık Cürüm Turum Madaniyatı (XIX Kılımdın Ayagı –XX Kılımdın Başı)*. Bişkek.

- Polat, Fazlı. (2007). *Kültürel Kimlikten Ulusal Kimliğe Kırgızistan Örneği*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Polat, Kemal. (2005). *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Murzakmetov, Abdımitalip. (2011). “Kelindi Kelgende Kör”. *Şookum*, (Aprel): 9-10.
- Soorbekov, N. (2012). “Kırgız Koomundagı Üybülö Ordu”. *M. R. Rıskulbekov atında Kırgız Ekonomikalık Universitetinin Kabarları*, 3(22): 43-47.
- Sultanov, Akılbek. vd. (2018). *Kırgızstan v Tsifrah Statistiçeskiy Sbornik*. Bişkek: Natsstatkom Kırg. Resp.
- Şaydullaeva, Topçugül. (2009). “Cip Üzülsö Cük Kulayt”. *Zamandaş*, №:5 (70), May, Bişkek.
- Ünal, Ali. (2015). *Üy-bülö Maseleleri Sotsiologiyanın Küzgüsündö*. Bişkek: Maxprint.
- Ünal, Ali. (2016). “Kırgız Toplumunda Evlilik Türleri”. *Hacettepe Üniversitesi Türikiyat Araştırmaları Dergisi* (25): 229-259.
- Sezal, İhsan. (1997). *Aile Nedir*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

